

Regentenzoons en *homines novi*

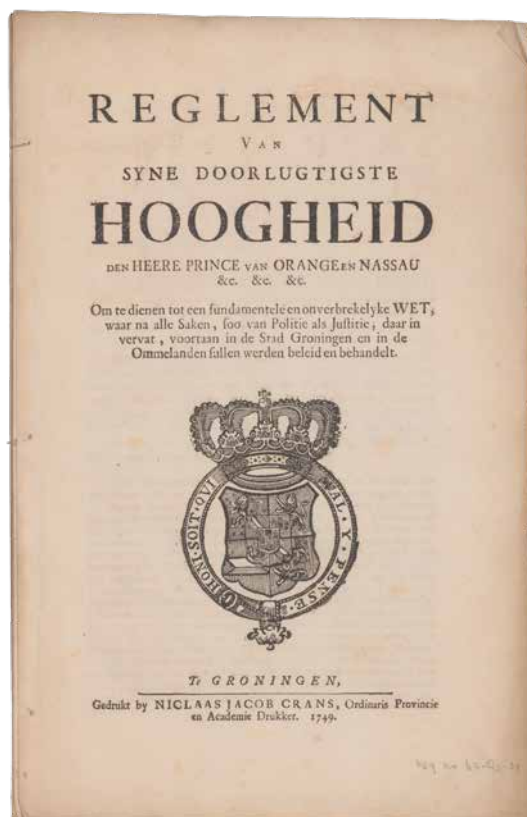
De ‘academisering’ van de Groningse magistraat in de 18^e en 19^e eeuw

Introductie¹

In de 18^e eeuw hadden de regenten in de Republiek der Nederlanden de teugels stevig in handen. Als lokale elites binnen de steden hadden zij zich in sociaal opzicht losgemaakt van de rest van de maatschappij en vormden zij een afgesloten bovenlaag.² Oorspronkelijk stamden zij af van voornamelijk kooplieden die zich als nevenactiviteit met bestuurstaken belastten, maar in de 18^e eeuw waren zij rentenierende beroepsbestuurders geworden. Om de eigen positie verder te versterken speelden ze elkaar onderling bestuursposten toe (nepotisme) en verstevigden ze de vriend- en verwantschapsbanden door huwelijkspolitiek of verzwagering. Dit proces is in de traditionele geschiedschrijving aangeduid als oligarchisering en de these dat deze ontwikkeling plaatsvond, wordt aan D.J. Roorda toegeschreven.³ De politieke verstarring die samenhang met dit proces, zorgde ervoor dat het voor mannen die geen deel uitmaakten van een lokaal elitenetwerk nagenoeg onmogelijk was om een politieke functie te bekleden. Sinds het eind van de 17^e eeuw raakte de burgerij zo steeds minder vertegenwoordigd in het (stads)bestuur, en in de loop van de 18^e eeuw zouden er nog maar sporadisch ‘nieuwkomers’ (in de literatuur ook wel aangeduid met de Latijnse term *homines novi*) tot de magistraat doordringen.⁴

Ondertussen was in 1614 de Groningse universiteit opgericht. De stichting van universiteiten en illustere scholen in de Republiek zou ervoor gezorgd hebben dat het bestuursambt ‘professionaliseerde’, omdat steeds complexere juridische kennis vereist werd om deze functies te kunnen vervullen. Dankzij de nieuwe onderwijsinstellingen was zulke kennis voortaan dichtbij huis op te doen.

In dit artikel gaat de aandacht uit naar de wisselwerking tussen de universiteit en de magistraat in de 18^e en het begin van de 19^e eeuw. Welke rol speelde de universiteit binnen het proces van oligarchisering? Bood een academische

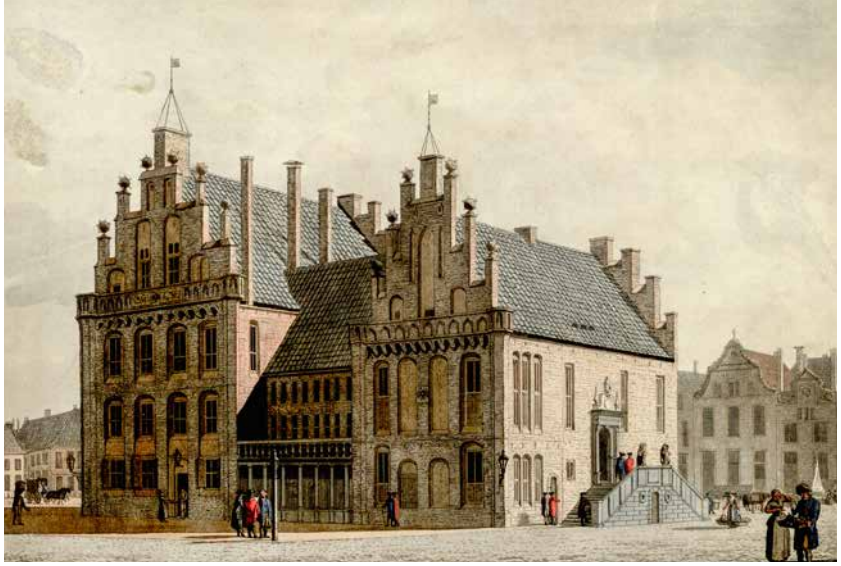

Titelblad van het *Reglement Reformatoir*, het hervormingsreglement dat eind 1749 werd uitgevaardigd door Willem IV, wiens wapen het stuk siert. Collectie RHC Groninger Archieven 1-494.

studie voor jongemannen uit de burgerij een mogelijkheid om toch sociale stijging te bewerkstelligen? Of, anders gezegd: was de universiteit, in een samenleving die steeds meer door een kleine bestuurselite gedomineerd werd, een opstap naar deze elite? Of vormde de vereiste academische kennis voor de burgerij juist een extra obstakel, omdat de universiteit voor haar ontoegankelijk was (bijvoorbeeld vanwege de kosten of omdat men het Latijn niet machtig was)? Aan de hand van een onderzoek naar de sociale achtergronden van de Groningse stadsbestuurders tussen 1724 en 1825 zal hier inzicht in worden gegeven.

Die periode is gekozen omdat zich tussen 1724 en 1825 een aantal gebeurtenissen voordeed waarbij de regentenheerschappij onder grote druk kwam te staan en zelfs omvergeworpen werd. In de loop van de 18^e eeuw groeide onder de burgerij langzaam de onvrede over de regentenheerschappij die steeds vaker gepaard ging met machtsmisbruik, corruptie, nepotisme en andere excessen. Deze onvrede resulteerde in een aantal 'onlusten' in het jaar 1748 (met een politieke hervorming, neergelegd in het *Reglement Reformatoir*, tot gevolg). Dezelfde afkeer van het bestaande politieke bestel lag ten grondslag aan de patriottenbeweging in de jaren tachtig van de 18^e eeuw, en aan de Bataafse revolutie van 1795. In meerdere of mindere mate hadden deze gebeurtenissen

Het laat-middeleeuwse Raad- en Wijnhuis van Groningen, dat afgebroken werd in 1774 en dat nog georiënteerd was op het noorden. Ingekleurde kopergravure. Prentmaker: Henricus Numan, Amsterdam. Collectie RHC Groninger Archieven 1536-3138.

tot gevolg dat er een bezem door het raadhuis werd gehaald, wat betekende dat er mogelijk meer kansen waren voor ambitieuze nieuwkomers.

Voor het onderzoek zijn vijf ‘meetpunten’ of steekjaren gekozen. Het eerste steekjaar, 1724, is op voorhand aan te merken als het moment waarop de Groningse magistraat het toppunt van haar ‘geslotenheid’ bereikte. In dit jaar werd namelijk de bepaling doorgevoerd dat tijdens de jaarlijkse raadskeur louter oud-raadsheren (voor zover deze voorhanden waren) werden herkozen (een procedure die overigens al enkele decennia informeel in gebruik was).⁵ Aangezien de *homines novi* hier een belangrijk aandachtspunt vormen, zijn er verder steekjaren gekozen waarvan te verwachten viel dat er (relatief) veel kansen voor nieuwkomers waren. Het eerste moment, 1749, was na de invoering van het *Reglement Reformatoir* en het ‘Stadhouderlijk stelsel’. De hervormingen bepaalden dat de regenten voortaan niet meer zelf het laatste woord hadden bij de personele samenstelling van het bestuur, maar dat deze de goedkeuring van de stadhouder moest hebben.⁶ In dit jaar werden in Groningen vele regenten afgezet en verschenen er nieuwe gezichten in de raad.

Ruim 35 jaar later beleefde de patriottenbeweging haar hoogtepunt. Ook dit was een beweging die voortkwam uit onvrede over het politiek bestel, maar ditmaal was deze gericht tegen de inmiddels geëscaleerde machtspositie en feitelijke alleenheerschappij van de stadhouder en zijn clientèle. Halverwege de jaren 1780 wisten de patriotten steeds meer invloed te verkrijgen en ook in Groningen tot de raad door te dringen: in de jaren 1785-1787 werden er verschillende raadsheren aangesteld die niet door de stadhouder ‘geapprobeerde’ (goedgekeurd) waren.⁷

Tien jaar later, in februari 1795, bereikten de Fransen de stad Groningen, en werd het *ancien régime* ook hier definitief omvergeworpen. De oude magistraat maakte plaats voor een volksvertegenwoordiging die via getrapte verkiezingen

werd benoemd.⁸ Vanaf die Bataafse Revolutie volgde een politiek onrustige periode waarin gematigde en radicale regimes elkaar snel opvolgden, totdat in 1813-1815 het Koninkrijk der Verenigde Nederlanden in het leven werd geroepen. De tendens was daarna om zoveel mogelijk terug te grijpen naar de situatie van vóór de Bataafse Revolutie, en de macht te laten terugkeren bij de ‘oude’ regentenfamilies. Het laatste steekjaar, 1824, is gekozen omdat dit restauratieve regime toen inmiddels zo’n tien jaar in het zadel zat. Om die reden is te verwachten dat het aantal nieuwkomers destijds weer fors geslonken was.

Voordat wordt ingegaan op de academische achtergronden van de Groningse stadsbestuurders, zal eerst de sociale samenstelling van de magistratuur aan de orde komen, waarbij het onderscheid tussen *homines novi* en wat hierna zal worden aangeduid als ‘regentenzoons’, uiteen worden gezet. Aan de hand van dit onderscheid kan namelijk inzicht worden verkregen in de rol die de academische opleiding vervulde bij het verkrijgen van een positie in de magistratuur. Allereerst echter, zal kort de aandacht uitgaan naar de opzet van het onderzoek, de methodiek, de onderzoekspopulatie en de bronnen.

Onderzoek

Bij dit onderzoek is de prosopografische methode gehanteerd, ook wel aangeduid als een ‘collectieve biografie’.⁹ Deze methode begint met het bepalen van een onderzoekspopulatie met een gemeenschappelijk kenmerk, zoals in dit geval het zitting hebben in de Groningse raad. Vervolgens zijn van deze onderzoekspopulatie zoveel mogelijk gegevens verzameld over (sociale) afkomst, familierelaties, beroep en carrière, politieke connecties, vermogen en inkomen, scholing en levensbeschouwing. Op basis van deze kwantitatieve gegevens kunnen vervolgens conclusies worden getrokken voor de groep als geheel.¹⁰

De totale onderzoekspopulatie bestaat uit 105 raadsheren, burgemeesters en/of volksvertegenwoordigers. Ieder steekjaar bevat tussen de 22 en 26 van zulke bestuurders. Gedurende het *ancien régime* en in het Koninkrijk (tussen 1815 en 1848) bestond de Groningse magistratuur in principe uit 16 personen, waarvan jaarlijks de helft aftrad. Vanwege het bovengenoemde gebruik om bij raadsverkiezingen de voorkeur te geven aan oud-raadsheren, is er voor gekozen om telkens twee achtereenvolgende verkiezingen in het ‘steekjaar’ op te nemen, zodat de groep zo volledig mogelijk in beeld komt. De onderzoekspopulatie wordt enigszins beperkt doordat er dikwijls een zetel vacant bleef, maar nog meer doordat verscheidene raadsheren in meerdere steekjaren werden aangehouden. Noemenswaardig is wat dit betreft de carrière van Hendrik van Sijsen (1706-1801). Hij werd in 1737 voor het eerst als raadsheer verkozen en maakte tot aan de Bataafse Revolutie steeds deel uit van het stadsbestuur. Zowel in het steekjaar 1749 als in 1785 zat hij in de raad, en bovendien werd hij na de Bataafse Revolutie op 89-jarige leeftijd als één van de weinigen van de ‘oude garde’ in de nieuwe volksvertegenwoordiging verkozen.¹¹

De bestuurders van het *ancien régime* waren in kaart te brengen aan de hand van het *Regeringsboek* van J.O. Feith.¹² Voor de periode vanaf 1795 wer-

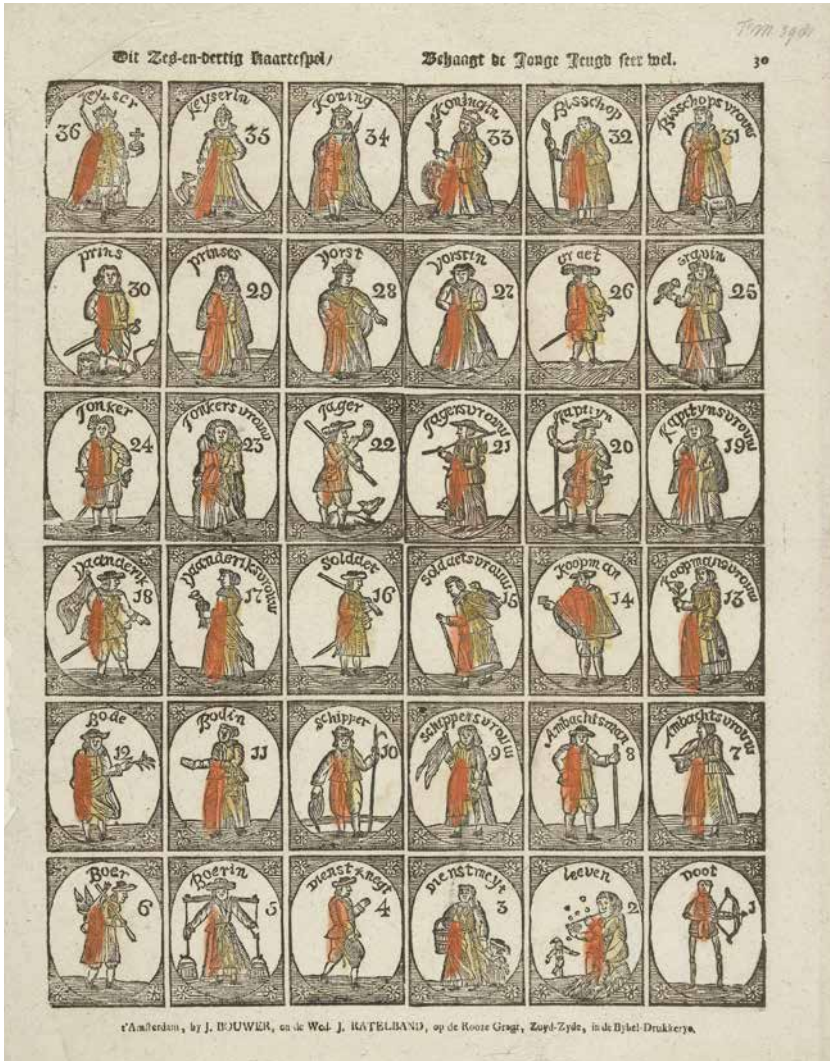
Hendrik van Sijsen (1706-1801), burgemeester van de stad Groningen van 1752 tot 1794, op ongeveer 70-jarige leeftijd. Foto van het originele schilderij: P.B. Kramer. Collectie RHC Groninger Archieven 818-23717. N.B.: Het origineel is gestolen.

den de ‘Resolutiën van de Staten van Stad en Lande (1594-1798)’ gebruikt.¹³ Voor de latere periode ging het om de de ‘Besluiten van het Gemeentebestuur van Groningen (1816-1916)’.¹⁴ Van alle stadsbestuurders in de steekjaren zijn zo veel mogelijk biografische gegevens verzameld. De belangrijkste bronnen hiervoor waren allereerst de doop-, trouw- en begraafregisters die tot 1811 door de verschillende Groningse kerkgemeenten zijn bijgehouden. Na 1811 werden deze kerkelijke registers vervangen door de Burgerlijke Stand.¹⁵ Daarnaast zijn er van verschillende Groningse regentenfamilies familiearchieven bewaard gebleven.¹⁶ Ook de onderzoeksresultaten van Feenstra, Pietersma en Stienstra en Van Winter bevatten veel gegevens over de regenten.¹⁷ Wat betreft de academische achtergronden is gebruik gemaakt van het inschrijvingsregister, het zogenaamde *Album Studiosorum*, van de toenmalige universiteiten in de Republiek.¹⁸ Ook de academische rouwberichten (de *programmata funebria*), zoals bewerkt door Ensink, bieden veel informatie omtrent voorname (academie-) burgers in Groningen. Over de geschiedenis van de Groningse universiteit, ten slotte, verscheen in 2014 de monografie van Van Berkel.¹⁹

Sociale achtergrond

Om de sociale achtergrond van de raadsheren te bepalen wordt doorgaans het beroep van de vader als leidraad genomen. Beroep vormde de belangrijkste indicatie voor sociale status en heeft als voordeel dat het goed kwantificeerbaar is. Hoewel het beroep van de vader leidend is, zijn voor zover mogelijk ook andere familierelaties (binnen de magistratuur) in kaart gebracht. Er moet echter worden gewezen op een vooronderstelling die in deze werkwijze schuilt.²⁰

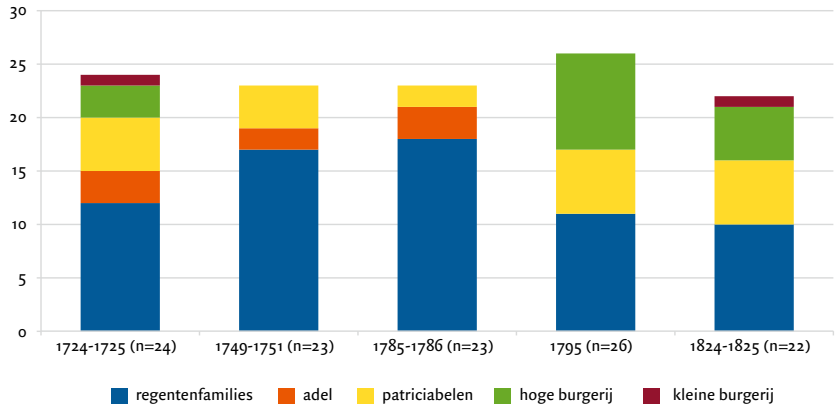
Blad met 36 speelkaarten (zogenaamde floskaartjes) met voorstellingen van beroepen en maatschappelijke posities. Houtsnede door onbekende maker. Uitgevers: J. Bouwer en de wed. Johannes Ratelband jr., Amsterdam, ca. 1800. Collectie Rijksmuseum.

De redenatie neigt ertoe dat wanneer een raadsheer een regent als vader had, dit per definitie de reden is dat hij ook raadsheer werd. Dat gaat voorbij aan eventuele andere factoren die bij de benoeming een rol gespeeld kunnen hebben: misschien moest zo'n regentzoon zich immers bewijzen voor hij tot de magistraat kon toetreden. Dat is echter moeilijk vast te stellen.

Om met sociale achtergronden te kunnen werken, moeten de gegevens worden ingepast in een stratificatieschema. Hierbij is uitgegaan van het model van Frijhoff. Zijn sociale stratificatie is specifiek voor de vroegmoderne samenleving van de Republiek ontworpen, en gedeeltelijk ontleend aan Renier en Roorda.²¹ Frijhoff onderscheidt zes lagen. Bovenaan staan de adel en het burgerlijk patriciaat (die in sociaal opzicht overigens twee verschillende en van elkaar gescheiden (regerings-)elites vormden). Onder deze tweeledige bovenlaag

zat een ‘tussengroep’ van juristen, hoge ambtenaren en hoogleraren, die Frijhoff betitelt als ‘patriciabelen’.²² Zij hadden weliswaar (professionele) omgang met de regeringseelite, maar vormden een aparte laag vanwege het ontbreken van huwelijks- en verwantschapsbanden met de bovenlaag. Als derde groep volgde de ‘brede burgerij’. Hiertoe zijn de overige academici (leraren van de Latijnse school, medici en predikanten) te rekenen, maar ook grote winkeliers en ondernemers. Daarna kwam de middenstand of ‘kleine burgerij’, met apothekers, chirurgijns, ambachtslieden, lagere schoolmeesters, kleine boeren en winkeliers. Bijna onderaan de maatschappelijke ladder bevond zich de ‘smalle gemeente’ van loonafhankelijken, en ten slotte was er nog een groep van dagloners, werklozen en bedeeden. Wanneer we nu de Groningse bestuurders categoriseren in Frijhoffs schema, zijn de personen in de categorieën 2, 3 en 4 (respectievelijk ‘patriciabelen’, ‘hoge’ en ‘kleine’ burgerij) aan te merken als *homines novi*, aangezien er bij hen geen familierelaties met de magistraat zijn aan te wijzen. Zoals te verwachten viel, zijn Frijhoffs laagste twee categorieën in de onderzoekspopulatie niet aangetroffen.

Grafiek 1. Samenstelling van de Groningse magistraat naar sociale achtergrond volgens het schema van Frijhoff.

Te zien is dat er in de jaren 1724-1725, toen de oligarchie op haar hoogtepunt heette te zijn, er juist méér *homines novi* tot de magistraat behoorden, dan in de latere periodes, waarin ze juist verwacht werden. In 1749-1751 bleek de sociale samenstelling juist veel homogener en was er nauwelijks plek voor personen die niet afkomstig waren uit regentenfamilies. Nog sterker geldt dit voor het steekjaar 1785-1786. De burgerij, die in 1748 haar hoop had gevestigd op de stadhouder om het machtsmisbruik van de regenten aan te pakken, was in die verwachting dan ook bitter teleurgesteld, want de door Willem IV aangewezen bestuurders waren goeddeels afkomstig uit dezelfde traditionele regentenfamilies. Mogelijk werd machtsmisbruik wel meer bestreden, maar het niveau van oligarchie was allerm minst gedaald, integendeel zelfs.²³

Gedurende het *ancien régime* is in alle steekjaren de praktijk terug te zien dat het raadsherenambt binnen de familie werd gehouden. Zo loste Tobias Jan van Iddekinge in 1724 zijn broer Peter Rembt van Iddekinge af na diens tweejarige termijn. Toen het burgemeesterschap van Johan de Drews er in 1751

op zat, trad zijn neef Albert Jan de Drews toe tot de raad. In 1786 stond Antoon Adriaan van Iddekinge zijn plek in de magistraat af aan zijn broer, om deze in 1788 weer van hem over te nemen. In 1785-1786 bleek de magistraat zelfs ‘geslotener’ dan ooit, met slechts twee raadsleden zonder familiebanden in de magistraat. Dit zegt echter niet zozeer iets over het succes of het falen van de patriottenbeweging, als wel iets over de sociaaleconomische herkomst van haar meest vooraanstaande leden, die zich wat dat betreft niet onderscheidden van hun conservatieve (orangistische) tegenstanders binnen de raad.²⁴ De patriotten waren immers wel degelijk vertegenwoordigd in de magistraat. Het feit dat raadsheren Johan Hora Siccama, Jan Tidde Fockens en Louis Bothenius Lohman in 1788 ambteloos waren geraakt, hield namelijk vrijwel zeker verband met hun patriottische sympathieën.²⁵ Bovendien was Lohman in 1785 zonder ‘approbatie’ van de stadhouder tot de raad toegetreden²⁶.

De volksvertegenwoordiging die na de Bataafse Revolutie werd samengesteld, bestond voor meer dan de helft uit ‘nieuwkomers’.²⁷ Wel waren deze allemaal afkomstig uit de hoge (gegoede) burgerij of uit de stand der ‘patriciabelen’. Ook zorgde de omwenteling ervoor dat mannen uit andere kerkelijke gezindten (katholieken en doopsgezinden) toegang kregen tot de raadszaal. Daarnaast verdween de adel uit het stadsbestuur. Deze oude adel zou ook niet meer terugkeren – wel werden vanaf 1815 verschillende patricische regentenfamilies tot de adelstand verheven.²⁸ In 1824-1825 is duidelijk te zien hoe er een beroep werd gedaan op oude regentengeslachten.²⁹ Verschillende klein- of zelfs achterkleinzoons van vroegere raadsheren deden hun intrede in het stadsbestuur. In de personen van Willem Jan Quintus, Willem Hora Siccama en Herman Trip treffen we bijvoorbeeld zoons van raadsheren uit eerdere steekjaren aan (van

Jacques André Joseph Aved, portret van Willem IV (1711-1751), prins van Oranje-Nassau, ca. 1750. Olieverf op doek. Collectie Rijksmuseum.

Stadhouderszetel van notenhout, bekleed met rood fluweel, ca. 1767 of iets later. In de houten omlijsting van de rug bevindt zich het wapen van de provincie Groningen. Op de rug is het wapen van Oranje-Nassau geborduurd. Afkomstig uit het Provinciaal Hof van Stad en Lande Groningen. Collectie Rijksmuseum.

respectievelijk Justus Datho Quintus, Johan Hora Siccama en Scato Trip). Verdere afstamming kwam ook voor, zo was Reneke Gockinga de achterkleinzoon van Scato Gockinga, die in de steekjaren 1724 en 1749 als raadsheer fungeerde. Ook valt de herkomst van de raadsheren op. Waar gedurende de drie steekjaren tijdens het *ancien régime* slechts een enkele raadsheer van buiten Groningen afkomstig was en de volksvertegenwoordiging van 1795 een Drent en een Fries in haar gelederen had, kwamen in 1824-1825 liefst zeven raadsheren van elders in Nederland. Dit verschil strookt met de centraliserende tendens die van het nieuwe koninkrijk uitging, en die een groot contrast vormde met de regionale autonomie van de vorige eeuw. In het begin van de 19^e eeuw lijkt er daarom, in tegenstelling tot de nadrukkelijk regionale elites van de voorgaande eeuwen, veel meer sprake te zijn van een 'nationale' elite.

Desondanks moet worden vastgesteld dat het bestuur in de jaren 1825-1825 voor meer dan de helft bestond uit *homines novi*. Een mogelijke verklaring is dat er simpelweg niet voldoende nazaten van oude regentenfamilies voorhanden waren, zodat er veel ruimte bleef voor de opname van 'nieuwe' bestuurders. Onder deze nieuwe bestuurders bevonden zich echter ook personen, die we zouden kunnen bestempelen als behorend tot 'nieuwe dynastieën'. De katholieken en doopsgezinden die na de Bataafse Revolutie een plek in het stadsbestuur hadden weten te bemachtigen, bleken namelijk in staat om hun nieuwe machtspositie te consolideren en over te dragen aan familieleden, en dat langs dezelfde lijnen als dat bij de traditionele regentenfamilies gebeurde.³⁰ In 1795 werd het katholieke en doopsgezinde segment gevormd door respectievelijk Eppo Cremers en Gerrit van Olst. De katholieke en doopsgezinde raadsheren in 1824-1825 bleken directe verwanten van deze twee nieuwkomers, dit waren Cremers' zoon Fransiscus Cremers, en Van Olsts neef Arend van Olst.

Magistraat en academie

Aan de hand van het hierboven uiteengezette onderscheid tussen 'regentenzoons' en *homines novi*, kan nu worden ingegaan op de academische achtergrond van de bestuurders en het belang van een universitaire studie voor toetreding tot de magistraat. Feenstra heeft eveneens aandacht besteed aan de academische achtergrond van Groningse regenten. Deze vormde echter geen bijzonder groot aandachtspunt in zijn onderzoek en hij volstaat met een aantal algemene constatering met betrekking tot de 17^e en 18^e eeuw. Feenstra stelt dat direct aansluitend op de oprichting van de Groningse academie de 'academisering' van de bovenlagen der Groninger bevolking was begonnen. Men kon nu immers zonder al te hoge kosten een universitaire opleiding dichtbij huis volgen, waardoor het aantal 'geleerde' raadsheren in de loop van de 17e eeuw snel opliep. Door de in toenemende mate vereiste juridische kennis in deze periode, werden de kansen op een regentencarrière gering als iemand geen academische opleiding had genoten.³¹ Een bevestiging van deze professionaliseringstendens ziet Feenstra in het feit dat de elite, en de magistraat, begon te 'academiseren' en dat een academische (juridische) achtergrond onder bestuurders vanaf de 18e eeuw eerder regel dan uitzondering was.³²

Het Academiegebouw, zoals dat voor 1850 te Groningen bestond. Litho, 1850. Ontwerp: C.C.A. Last. Steendruk: P. Börger. Collectie RHC Groninger Archieven 1536-3810.

Als een academische opleiding een voorwaarde ging vormen voor toetreding tot het stadsbestuur en de stedelijke elite, kan dit twee dingen impliceren: ofwel dat de universiteit een kans bood aan de (hoge) burgerij om in sociaal-maatschappelijk opzicht hoger op te komen, ofwel dat de vereiste academische achtergrond juist een extra obstakel vormde voor sociale stijging – bijvoorbeeld wanneer de academie om bepaalde redenen niet toegankelijk was voor lieden die niet tot de elite behoorden. Naast financiële belemmeringen of het (niet) beheersen van Latijn kunnen ook meer abstracte zaken als ‘milieu’ en andere sociaalculturele factoren een rol spelen. Eerst zal daarom een omgekeerd perspectief worden aangenomen, want naast de ‘openheid’ van de magistraat zullen ook vragen moeten worden gesteld naar de ‘openheid’ van de academie. Wie konden er studeren? Aan wat voor sociaaleconomische, religieuze of intellectuele criteria moest men voldoen? Voor een antwoord op die vragen beginnen we bij de oprichting van de Groningse Universiteit in 1614.

De Groningse Universiteit

Al sinds de Reductie van Groningen in 1594 waren in de stad stemmen opgegaan voor de stichting van een eigen universiteit. Groningen was sinds dit jaar officieel een gereformeerde stad in een gereformeerd gewest. Voortaan was het katholieken, lutheranen en doopsgezinden verboden om openlijk hun religie te belijden – alleen de ‘ware’ gereformeerde religie mocht zich in de openbaarheid manifesteren. Alle kerkgebouwen waren overgegaan in handen van de nieuwe gereformeerde gemeente en alle kloosterbezit werd door de overheid geconfisqueerd. In de provincie vormden deze geestelijke goederen ongeveer een zevende van het landbouwareaal, en de opbrengsten daarvan

Academicus Groningensis, of Groninger student, gekleed naar de Franse mode van zijn tijd, ca. 1700. Costuumprint (ets en gravure), toegeschreven aan Pieter Schenk sr., Amsterdam. Collectie Rijksmuseum.

konden nu worden aangewend voor de armenzorg, het onderhoud van de kerken en scholen, de salarissen van predikanten en onderwijzers, en anderszins ter bevordering van kerk en onderwijs in de provincie.³³ Zodoende kreeg ook het Menoldis- en Sywenconvent een herbestemming. Dit in 1284 gestichte begijnhof aan de Broerstraat in Groningen werd toegewezen aan de nieuw op te richten universiteit. Een van de belangrijkste middelen om de bevolking op te voeden in de geest van de ware religie was het onderwijs. Dit religieuze oogmerk bleek ook duidelijk bij de oprichting van de Groningse universiteit. Er bestond in Groningen een nijpend tekort aan predikanten en een van de

voornaamste taken van de nieuwe academie werd het om te gaan voorzien in de opleiding van een toereikend aantal predikanten. Verder bestond er in de jonge Republiek een toenemende behoefte aan goed opgeleide rechters, ambtenaren, bestuurders, leraren en medici en ook daarin moest de nieuwe universiteit voorzien.³⁴

Van meet af aan bestonden er aan de Groningse Universiteit vier studierichtingen waaruit studenten konden kiezen. Ten eerste was er de *artes*- ofwel filosofische faculteit; bovendien konden studenten terecht op de theologische, medische en de rechtenfaculteit. De studie kon, zoals ook elders gebruikelijk was, op ieder moment van het jaar worden aangevangen.³⁵ Wanneer een jongeman besloot in Groningen te gaan studeren, diende hij zich bij de rector magnificus te melden, aan hem het inschrijvingsgeld van 18 stuiver te betalen en vervolgens eigenhandig zijn naam in het *Album Studiosorum* te noteren.³⁶ Daarnaast moesten de studenten collegegeld betalen. Dit werd vaak voorafgaand aan het college afgedragen aan de hoogleraar, die zijn tarief naar eigen inzicht kon bepalen.

In de vroegmoderne tijd waren duur noch inhoud van het studieprogramma aan vaste procedures onderworpen. Een student kon naar believen aan ieder college deelnemen.³⁷ In de regel volgde hij in de beginfase van zijn studie colleges aan de *artes*faculteit, waar Latijn, Grieks, Hebreeuws, filosofie, aardrijkskunde, wiskunde en geschiedenis werden onderwezen. Dit curriculum vormde als het ware een propedeutische fase, waarna een student kon besluiten zijn opleiding voort te zetten aan één van de drie specialistische faculteiten. Vanwege het propedeutische karakter van de *art*esvakken bestond er ook geen strikte noodzaak dat de student eerst een Latijnse school had doorlopen.³⁸ Hoewel het Latijn in Groningen net als bij de andere universiteiten in de Republiek de officiële voertaal was, zal daar in de praktijk (met name bij de private colleges) ook regelmatig van zijn afgeweken.³⁹ Verder werden er in Groningen geen vragen gesteld naar de geloofsovertuiging van de studenten, dus bevonden zich in het (overwegend gereformeerde) studentenbestand ook lutheranen, doopsgezinden en katholieken. De universiteiten in de Republiek vormden vanuit Europees perspectief bovendien een uitzondering doordat zij tevens joodse studenten toelieten.⁴⁰

Qua inschrijvingsgeld werden er dikwijls uitzonderingen gemaakt, hoewel er op dit punt evenmin sprake was van een geformaliseerd beleid. Wanneer de rector een student vrijstelde van het betalen van inschrijvingsgeld, werd dit in het *Album Studiosorum* opgetekend, dikwijls met het motief voor de vrijstelling. Volgens Van Berkel was de meest voorkomende grond hiervoor, dat de student in kwestie armlastig was.⁴¹ Dit echter, was in de beginjaren van de academie wellicht een veelvoorkomende handreiking, maar in de 18^e eeuw hoe dan ook niet meer. Van de 1016 studenten die zich tussen 1700 en 1800 inschreven aan de Groningse universiteit, kreeg circa 15 % (153 studenten) een vrijstelling van inschrijvingsgeld.⁴² Niet bij iedere student werd de reden daarvoor opgegeven. Bij slechts acht studenten staat in het inschrijvingsalbum expliciet vermeld dat deze wegens hun financiële situatie (*quia pauper*, *nihil quia petit* etc.) niet hoefden te betalen, en dat steekt schril af bij het aantal studenten dat vrijstel-

ling ontving omdat zij familie van een raadsheer of burgemeester waren. In het meest voorkomende geval (meer dan een kwart van alle vrijstellingen) betrof het namelijk een soort van eerbetoon aan de aanzienlijke familie van een student. Illustratief is dan ook dat van de onderzochte groep bestuurders ruim één derde geen inschrijvingsgeld had hoeven betalen. Op dezelfde manier ontvingen ook predikantenzoons (*'quia filius pastoris'*) en familie en vrienden van de hoogleraren (*'profess. Filius'*, *'ob affinitatem'*, *'amicitiae causa'* etc.) in de regel dergelijke privileges.

Feenstra baseert zijn hierboven aangehaalde uitspraken over de academi-serings- en professionaliseringstendenzen op een steekproef van 93 Groningers uit patricische kring in de 17^e en 18^e eeuw. Daarvan had een overgrote meerderheid van 67 (72 %) gestudeerd aan een universiteit. De rechtenstudie was hierbij favoriet (45 van de 67 patriciërs). Feenstra vermoedt dat het aantal dat uiteindelijk een juridische graad haalde 'mede gezien hun latere beroepen' in werkelijkheid nog veel groter is geweest, omdat veel studenten hun studie in de *artes*, of in een andere faculteit begonnen.⁴³ Bij Feenstra's uitspraken is echter een aantal kanttekeningen te plaatsen. Hoewel Feenstra zich heeft gebaseerd op inschrijvingen bij een universiteit, lijken deze inschrijvingen even later namelijk te worden gelijkgesteld aan het behaald hebben van een graad. Daarnaast lijkt zijn redentatie te suggereren dat het uiteindelijke beroep dat de patriciër in kwestie uitoefende een indicator was voor diens (juridische) kwaliteiten, met andere woorden dat zo iemand daarom ook (rechten) zal hebben gestudeerd. Hoewel het misschien voor meerderlei uitleg vatbaar is, zou Feenstra het uiteindelijke beroep van een patriciër mogelijk zelfs als bewijs opvatten voor het behalen van een (juridische) graad door die patriciër. Weliswaar ligt het voor de hand om uit een bepaald beroep af te leiden dat diegene met dat beroep een bijbehorende studie heeft gevolgd, maar men kan er niet zonder meer vanuit gaan dat bijvoorbeeld een bestuurder rechten heeft gestudeerd (laat staan überhaupt een universiteit bezocht). Als iemand rechter of advocaat was, is deze aanname nog met redelijke zekerheid te doen, aangezien zo iemand dan vrijwel altijd, ook in de kerkelijke registers, werd aangeduid met de academische titel JUD ofwel 'der beiden rechten doctor'. Maar zoals nog zal blijken, gaat deze redentatie voor de hoge ambtenarij en zelfs voor posities in de magistratuur niet op. Een laatste punt dat verdere opheldering behoeft, is de ontwikkeling in de loop van de 18^e eeuw. Aangezien Feenstra zich beperkt heeft tot een enkel percentage voor de 17^e en 18^e eeuw samen, blijven eventuele ontwikkelingen in de loop van deze periode bij hem onzichtbaar.

Academische achtergrond

Aan de hand van het onderscheid naar sociale achtergrond tussen 'regentenzoons' en *homines novi* wordt nu gekeken naar de academische achtergrond van bestuurders, om te kunnen bepalen welke rol de academie (met name voor de laatstgenoemde groep) precies vervulde. Welnu, van de raadsheren uit het steekjaar 1724-1725 blijkt bijna 90 % (21 van de 24) een academische achtergrond te hebben. Twintig van hen waren ingeschreven bij de Groningse aca-

Philip van Dijk, portret van Berend van Iddekinge (1717-1801) met zijn vrouw Johanna Maria Sichterman (1726-1756) en hun zoon Jan Albert (geb 1744), ca. 1747. Collectie Rijksmuseum.

demie en één, Ernst Willem van Gessler, had achtereenvolgens in Steinfurt, Harderwijk, Utrecht en Leiden gestudeerd. Van de 15 regentenzoons lijkt alleen de jonker Asinga van Manneel niet te hebben gestudeerd. Onder de 9 *homines novi* zijn er 2 zonder academische achtergrond: Peter Berchuijs en Hermannus Muntinge. Percentueel ligt het aantal academici voor de jaren 1724-1725 dus hoger bij de regentenzoons (93 %) dan bij de *homines novi* (77 %) en zitten we zelfs ver boven het door Feenstra gegeven percentage. In 1749-1751 bleek het aantal geleerde raadsheren ineens fors gedaald, ‘slechts’ 61 % (14 van de 23) had een academische achtergrond. Van de 14 hadden er 11 in Groningen gestu-

deerd – Jan Gerhard Smith en Jan Sichterman (een neef van de gefortuneerde VOC-directeur Jan Albert Sichterman) deden dat echter in Franeker en Albert Jan de Drews in Leiden. Van de 19 regentenzoons hadden er 12 een studie gevolgd, terwijl dat er onder de vier *homines novi* maar 2 waren: Jan Sichterman (in Franeker) en Lucas Trip (in Utrecht). In 1785-1786 lagen de verhoudingen weer zoals in het eerste steekjaar. Van de 23 raadsheren lijken slechts 2 (de regentenzoons Berend van Iddekinge en Johan van Hoorn) geen academische achtergrond te hebben. De rest (91 %) studeerde in Groningen, net als de enige *homines novi* Balthasar Daniël van Idsinga en Johan Wichers. Van de 26 representanten van 1795 hadden 18 een academische achtergrond (69 %). Van de 13 regentenzoons onder hen is alleen van Cornelis de Cock geen inschrijving bij een universiteit terug te vinden, wat vermoedelijk verband hield met zijn verblijf in ‘de Oost’ in dienst van de VOC. Daarmee ligt het percentage onder de regentenzoons op 92 %. Tegelijkertijd waren er onder de 13 *homines novi* ‘slechts’ 7 academici (54 %).

In 1824-1825 had met 17 van de 22 bestuurders een ruime meerderheid (77 %) gestudeerd, waaronder alle 10 de regentenzoons. Onder de 10 *homines novi* waren er 6 met een academische achtergrond. Resteren er nog de 2 personen uit de categorie ‘nieuwe dynastieën’, te weten Cremers en Van Olst. De katholieke Franciscus Cremers had (evenals als zijn vader) de rechtenfaculteit doorlopen. De doopsgezinde Arend van Olst had echter niet gestudeerd, wat ook gold voor zijn vader (en zijn oom, één van de volksvertegenwoordigers van 1795). Tevens valt wederom een geografisch onderscheid op. Van de bestuurders uit 1824-1825 waren negen van buiten Groningen afkomstig, en allemaal hadden zij de Groningse universiteit bezocht. Degenen zonder academische achtergrond waren juist allemaal afkomstig uit de stad. Daarmee kan worden geconcludeerd dat de universiteit de aantrekking door de stad van bestuurlijk en juridisch talent faciliteerde. Met andere woorden: in de eerste decennia van de 19e eeuw deden zich tekenen voor van een proces dat in de economie wordt aangeduid als een *brain gain*.⁴⁴

Op het eerste gezicht lijkt Feenstra gelijk te hebben met zijn stelling dat de academische studie de kansen op een regentencarrière verhoogde: in de meeste steekjaren liggen de percentages zelfs hoger dan Feenstra’s gemiddelde. De schoen begint echter de wringen wanneer het onderscheid naar sociale achtergrond in beeld komt. Structureel ligt de ‘academische participatie’ onder de *homines novi* namelijk (veel) lager dan onder de regentenzoons. Omdat desalniettemin een meerderheid van deze nieuwkomers had gestudeerd, en zij gedurende het *ancien régime* bovendien slechts een kleine minderheid vormden, drukten zij geen nadrukkelijke stempel op het algemene beeld.

Studierichting

Als de raadsheren hadden gestudeerd, ging het meestal om een rechtenstudie. Omdat de bronnen hooguit twee indicaties geven, kan het echter problematisch zijn om de precieze studierichting vast te stellen. De eerste indicatie is de opgegeven studierichting bij de inschrijving. Hier werd echter meestal de

Mr. Paulus Laman (1668-1747), raadsheer en burgemeester van Groningen van 1712 tot 1746. Collectie Groninger Museum 1963.0511. Foto: Marten de Leeuw.

Rechts: de titelpagina van Paulus Lamans compendium over het in Groningen bestaande recht, 1749.

*artes*faculteit opgegeven, omdat deze nu eenmaal het algemene startpunt van de studie vormde. Helaas geeft dit echter niet aan of zo iemand verder ging studeren en zo ja, aan welke faculteit – voor hetzelfde geld hield hij het binnen een jaar al voor gezien.

De tweede indicatie volgde pas bij een eventuele promotie, helemaal aan het eind van een studie. Wanneer een student promoveerde werd namelijk opgetekend bij welke faculteit dit plaatsvond. Alleen waren lang niet alle onderzochte raadsheren gepromoveerd. Wanneer dat wel het geval was, bleek dit zonder uitzondering in de rechtsgeleerdheid. Voor alle andere raadsheren is het dus, zeker voor wat betreft de eerste helft van de 18^e eeuw, moeilijker vast te stellen wat zij precies hadden gestudeerd. Door het toenemend aantal promoties wordt het beeld aan het eind van de 18^e eeuw echter wel duidelijker, en blijkt in ieder geval meer dan 80 % van de raadsheren uit de laatste drie steekjaren (1785-1786, 1795 en 1824-1825) een rechtenstudie te hebben gevolgd.

Voor de meeste raadsheren uit de steekjaren 1724-1725 en 1749-1751 is, kortom, niet vast te stellen of zij juridisch geschoold waren. Daarom moet de noodzaak van het beschikken over (academisch-) juridische kennis voor raadsheren in de eerste helft van de 18^e eeuw niet worden overschat. Het is heel aanmerkelijk dat traditionele academische vaardigheden als *retorica* en *eloquentia* nog altijd van groter belang waren.

Promoties

Zoals gezegd promoveerden de raadsheren uitsluitend aan de rechtenfaculteit. In de jaren 1724-1725 waren dit er slechts twee: Louis Bothenius en de *homo novus* Paulus Laman. Ook tussen 1749 en 1751 waren er slechts twee raadsheren in bezit van een doctorsbul: Cornelis Tjassens was in Leiden gepromoveerd, de

homo novus Lucas Trip in Utrecht. Dit beeld van de eerste helft van de 18^e eeuw lijkt in overeenstemming met wat Prak heeft gezegd over het belang van de academische achtergrond voor regenten. Hij stelt dat er in het algemeen geen al te grote voorstelling moet worden gemaakt van de mate waarin de academie voorbereidde op de beroepspraktijk van bestuurders of advocaten. Men zou tijdens de studie vooral een attitude aanleren, en daarbij kon een titel wellicht een legitimerende functie hebben.⁴⁵ Bovendien moet er op worden gewezen, dat rechtenstudenten dikwijls niet hun eigen proefschriften schreven, een praktijk die vanuit hedendaags perspectief nogal merkwaardig aandoet. Vooral rijke regentenzoons konden het zich veroorloven om proefschriften in opdracht te laten maken, en sommige professoren hadden er zelfs werkstukken voor klaarliggen.⁴⁶ Dit werpt de vraag op wat voor intellectuele waarde toegeschreven moet worden aan de doctorsgraad in de 18^e eeuw. Hoewel zulke ‘gekochte’ academische titels regelmatig onderwerp van felle kritiek en spot waren onder zowel tijdgenoten als latere beschouwers, moet deze praktijk daarmee niet in zijn geheel als schijnvertoning worden afgeschreven. Van Berkel benadrukt dat de functie van de promotie indertijd anders was. In een samenleving die in sterke mate op mondelinge vaardigheden steunde was het namelijk veel meer van belang dat men overtuigend (andermans) stellingen kon verdedigen, en blijk gaf van retorische vaardigheden. De inhoudelijke originaliteit van een onderzoek was vooralsnog van secundair belang.⁴⁷

Tegen het einde van de 18^e eeuw nam het aantal gepromoveerde raadsheren een hogere vlucht. In de jaren 1785-1786 waren 11 van de 22 raadsheren in bezit van een bul, waaronder de beide *homines novi*. Tien jaar later waren liefst 14 van de 26 representanten gepromoveerd. Onder deze gepromoveerden waren negen regentenzoons en vijf *homines novi*, waarmee ruim twee derde van de regentenzoons een bul bezat, tegen ongeveer één derde van de *homines novi*. Dit beeld komt overeen met de trend zoals die zich elders in de Republiek voerde. In zijn proefschrift behandelt Frijhoff de stadsbesturen van een vijftal steden, waarbij dezelfde ontwikkeling in het aantal gepromoveerde stadsbestuurders naar voren komt.⁴⁸ In 1824-1825 zette deze lijn zich door – toen was met 12 promovendi onder de 22 raadsheren wederom een nipte meerderheid van de raadsleden in bezit van een rechtenbul. Wederom behoorden de meesten van hen (8 van de 12) tot de (oude) regentenfamilies. Daarmee waren vrijwel alle regentenzoons gepromoveerd, met als enige uitzonderingen Maurits de Savornin Lohman en Willem Hora Siccama. De katholieke Cremers bleek eveneens gepromoveerd. Onder de 10 *homines novi* waren daarentegen ‘slechts’ 3 gepromoveerd (Hendrik Arntzenius, Hendrik van Giffen en Reinhard de Rhoer Ottens).

Deze cijfers resumerend, blijkt dat er in de eerste helft van de 18^e eeuw nog nauwelijks ‘echte’ juristen in de raad zaten, in de zin dat zij een juridische graad bezaten. Dit is een aanmerkelijke nuance ten opzichte van het cijfermatige beeld dat de inschrijvingen opleverden. Waar aanvankelijk sprake leek te zijn van een in hoge mate ‘geacademiseerde’ magistraat vanaf tenminste het begin van de 18^e eeuw, blijkt de werkelijke academisering zich pas tegen het einde van deze eeuw te hebben ingezet.

Besluit: ‘milieu’ en statusoverdracht

Door de promoties mede in beschouwing te nemen, blijkt het contrast tussen de academische achtergrond van de regentenzoons en die van de *homines novi* nog groter. De *homines novi* hadden veel minder vaak een academische opleiding genoten dan de regentenzoons, en de conclusie moet daarom zijn dat de academische opleiding voor nieuwkomers in de raad geen wezenlijk belang had. Een universitaire opleiding, laat staan een graad, bleek voor hen immers geen vereiste voor het kunnen opklimmen tot de magistraat. Dit inzicht sneeuwde tot nu toe onder, doordat de raadsheren in hun totaliteit wél in ruime meerderheid gestudeerd hadden. Deze ‘geacademiseerde’ magistraat wekte zodoende de indruk ‘geprofessionaliseerd’ te zijn, maar wanneer er nieuwkomers in de raad verschenen bleek het feitelijk om het even of zij al dan niet hadden gestudeerd. In de samenstelling van de volksvertegenwoordiging van 1795 is eveneens goed terug te zien dat de academische achtergrond van de bestuurders geenszins doorslaggevend bleek te zijn.

Als het geen kwestie van ‘professionalisering’ was, hoe moet de academiëring onder de regenten dan geduid worden? Volgens Frijhoff moet de academische graad vooral worden gezien als een statussymbool dat er blijk van gaf dat iemand deel uitmaakte van het sociale milieu van de bestuurlijke elite. Hij stelt dat de universiteit (meer bepaald de rechtenfaculteit) in de 18e eeuw als het ware door de elite werd gemonopoliseerd, en de (juridische) graad zodoende meer een bevestiging was van het ingewijd zijn in haar sociale kring.⁴⁹ De academiëring van de magistraat gedurende het *ancien régime* moet dan ook worden bekeken in het kader van milieu en statusoverdracht. Er blijkt namelijk een sterk verband te zijn tussen het gegeven dat een raadsheer al of niet gestudeerd heeft, en of het binnen diens familie gebruikelijk was te studeren. Dit wordt zichtbaar wanneer we onze aandacht verleggen naar de vaders van de bestuurders. Wanneer een *homo novus* gestudeerd had, leek dit vrijwel altijd verband te houden met het beroep van zijn vader. Als de vader een ‘geleerd’ beroep had, bijvoorbeeld predikant of advocaat, dan ging de zoon vrijwel altijd studeren. Wanneer de vader werkzaam was als ambachts- of koopman had de zoon, meestal net zomin als zijn vader gestudeerd. Wanneer we de academische achtergrond van de bestuurders afzetten tegen die van hun vaders, blijkt dat er in ruim driekwart van de gevallen een correlatie is tussen deze factoren, zowel in de situatie dat beiden hebben gestudeerd, als dat beiden dit niet hebben gedaan.⁵⁰ Hoewel het dus in hoge mate van diens sociale herkomst afhing of een bestuurder had gestudeerd, moet worden benadrukt dat gestudeerd hebben voor *homines novi* niet per se grotere kansen bood. In de eerste helft van de 18^e eeuw waren de *homines novi* weliswaar veelal afkomstig uit ‘geleerde’ beroepsgroepen (de stand der ‘patriciabelen’ en de hoge burgerij), maar aan het einde van de 18^e eeuw was de sociale herkomst van de nieuwkomers redelijk gelijk verdeeld tussen beide categorieën, en bleken er bijna evenveel nieuwkomers zonder academische scholing als met.

Noten

- 1 Dit artikel is gebaseerd op mijn afstudeerscriptie uit 2016, begeleid door R.F.J. Paping: S.H.K. Peschar, *'Door het strelende bewustzijn achtervolgd, van aan het vaderland te hebben welgedaan.'* *De Groningse stadsbestuurders en de toegankelijkheid van de Groningse magistraat (1724-1825)* (Masterscriptie: Rijksuniversiteit Groningen 2016).
- 2 L. Kooijmans, 'Patriciaat en aristocratisering in Holland tijdens de zeventiende en achttiende eeuw' in: J Aalbers en M. Prak (red.), *De bloem der natie. Adel en patriciaat in de Noordelijke Nederlanden*, (Amsterdam/Meppel 1989) 93.
- 3 D.J. Roorda en H. van Dijk, 'Sociale mobiliteit onder regenten in de Republiek', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 84 (1971) 306-328.
- 4 H. Boels, 'Homines Novi?' in: P. Brood, P. Nieuwland en L. Zoodsma (red.), *'Homines novi. De eerste volksvertegenwoordigers van 1795'* (Amsterdam 1993) 1-28.
- 5 H. Boels en H. Feenstra, 'Regentenheerschappij en economische recessie 1660-1749' in: M.G.J. Duijvendak e.a. (red.), *'Geschiedenis van Groningen II: Nieuwe tijd'* (Zwolle 2008) 340.
- 6 K. Hildebrand, *Het Reglement Reformatoir in Stad en Lande in de praktijk (1749-1780)* (Groningen 1932).
- 7 J.K.H. van der Meer, *Patriotten in Groningen (1780-1795)* (Groningen 1996) 6.
- 8 H. Krips-Van der laan, 'Groningen op de drempel van de moderne tijd' in: M.G.J. Duyvendak e.a. (red.) *Geschiedenis van Groningen III: Nieuwste tijd* (Zwolle 2008) 14.
- 9 D.J. Roorda, 'Het onderzoek naar het stedelijk regentenpatriciaat in Nederland' in: W.W. Mijnhardt (red.), *Kantelend geschiedbeeld. Nederlandse historiografie sinds 1945* (Utrecht/Antwerpen 1983) 138.
- 10 D.J. Roorda, 'Prosopografie, een onmogelijke mogelijkheid?', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 94-2 (1979) 212.
- 11 A. Pietersma en J. Stienstra, 'De eerste volksvertegenwoordigers van Stad en Lande in 1795' in: P. Brood, P. Nieuwland en L. Zoodsma (red.), *Homines novi. De eerste volksvertegenwoordigers van 1795* (Amsterdam 1993) 40, en H. Feenstra, *Staten van Stad en Ommelanden. Het provinciaal bestuur van Groningen 1595-1995* (Groningen 1995) 16.
- 12 H.O. Feith, *Regeringsboek der provincie Groningen I* (Groningen 1850).
- 13 Regionaal Historisch Centrum Groninger Archieven (GrA), Toegang (Tg.) 1, Staten van Stad en Lande, inv.nrs. 34-75: Staatsresolutiën. Net-exemplaar van het resolutieboek der Provinciale Staten van Stad Groningen en Ommelanden, na 17 februari 1795 van de (Provisionele) Representanten van het Volk van Stad en Lande, 1724-1795.
- 14 GrA, Tg. 1399 (archieff gemeentebestuur van Groningen 1816-1916) inv.nr. 156: Besluiten van burgemeesters en van Burgemeester en Wethouders, 1816-1817.
- 15 Beide gedigitaliseerd en inzichtelijk via www.allegroningers.nl
- 16 GrA, Tg. 518 (archieff familie Gockinga (3), 1591-1965); Tg. 535 (archieff families Siccama, Hora Siccama, Hora Siccama van de Harkstede en Rengers Hora Siccama, 1597-1970); Tg. 545 (archieff familie Laman, 1551-1801); Tg. 587 (archieff familie Trip (1), 1552-1883); Tg. 598 (archieff familie Wolthers, 1470-1917); Tg. 1109 (archieff familie van Iddekinge, 1387-1968).
- 17 P.J. van Winter, *De lijsten der hoogstaangeslagenen in het departement van de Westereems* (Den Haag 1955); Pietersma en Stienstra, 'De eerste volksvertegenwoordigers' en Feenstra, *Spinnen in het web* (Assen 2007).
- 18 *Album promotorum der Rijksuniversiteit Utrecht 1815-1936* (Leiden 1963); *Album studiosorum Academiae Rheno-Traiectinae MDCXXXVI-MDCCCLXXXVI. Accedunt nomina curatorum et professorum per eadem secula* (Utrecht 1886); D.G. van Epen, *Album studiosorum Academiae Gelro-Zutphanicae 1648-1818* (Den Haag 1904); J.E. Kroon, *Album studiosorum Academiae Lugduno-Batavae MDCCCLXXV-MCMXXV* (Leiden 1925) en Th. J. Meijer, *Album promotorum Academiae Franekerensis (1591-1811)* (Franeker 1972).
- 19 K. van Berkel, *Universiteit van het Noorden. Vier eeuwen academisch leven in Groningen / Deel I, De oude universiteit, 1614-1876* (Hilversum 2014).
- 20 M.G.J. Duijvendak en J.J. de Jong, *Eliteonderzoek. Rijkdom, macht en status in het verleden* (Zutphen 1993) 15.
- 21 M. Zoeteman, *De studentenpopulatie van de Leidse universiteit, 1575-1812. 'Een volk op zyn Siams gekleet eenige mylen van Den Haag woonende'* (Leiden 2011) 137.
- 22 W. Frijhoff, "'Non satis dignitatis...'. Over de maatschappelijke status van geneeskundigen tijdens de Republiek', *Tijdschrift voor de geschiedenis* 93-3 (1983) 390.
- 23 Vgl. H. Boels en H. Feenstra, 'Redres, revolutie en economische groei 1749-1795' in: M.G.J. Duijvendak e.a. (red.), *Geschiedenis van Groningen II: Nieuwe tijd* (Zwolle 2008) 368.
- 24 Peschar, *Door het strelende bewustzijn achtervolgd*, 60-62.
- 25 Onder meer Fockens' functie als secretaris van het Comité van Defensie getuigt van zijn patriotische gezindheid. Zie Van der Meer, *Patriotten*, 237-250.
- 26 Pietersma en Stienstra, 'De eerste volksvertegenwoordigers', 99.
- 27 R. van der Woude, *Gelijkheid op krukken. De Bataafse revolutie in de stad Groningen, 1795-1803* (Groningen 1989) 40-44.
- 28 In het steekjaar 1824-1825 gold dit voor Jean François van Iddekinge en Willem Hora Siccama, zie: GrA, Tg. 1109 (archieff familie Van Iddekinge) inv.nr. 97: diploma tot verheffing van Jean François van Iddekinge (1765-1848) en zijn nazaten in de adelstand, 1817; Tg. 535 (archieff families Siccama) inv.nr. 42: akten van aanstelling in openbare ambten van Willem Hora Siccama, 1796-1821.
- 29 N.C.F. van Sas, *De metamorfose van Nederland. Van oude orde naar moderniteit, 1750-1900* (Amsterdam 2004) 403.
- 30 Peschar, *Door het strelende bewustzijn achtervolgd*, 64.

- 31 Feenstra, *Spinnen in het web*, 47-52.
 32 *Ibidem*, 49.
 33 Van Berkel, *Universiteit van het Noorden*, 180.
 34 Frijhoff, "Non satis dignitatis...", 285.
 35 M.R. Di Simone, 'Admission' in: H. de Ridder-Symoens (red.), *A history of the university in Europe, Vol. 2 Universities in early modern Europe (1500-1800)* (Cambridge 1996) 285.
 36 Van Berkel, *Universiteit van het noorden*, 203-210; en P.A.J. Caljé, *De Groningse studenten en hun academie: de inbedding van de universiteit in de samenleving in de negentiende eeuw* (Maastricht 2006).
 37 Beno Hofman, *400 jaar Universiteit Groningen. Van 1614 tot 2014* (Assen 2014) 24.
 38 Van Berkel, *Universiteit van het noorden*, 203.
 39 *Ibidem*, 424.
 40 Di Simone, 'Admission', 285.
 41 Van Berkel, *Universiteit van het noorden*, 203.
 42 Cijfers en percentages op basis van de inschrijvingen in het *Album Studiosorum Academia Groningana*, tussen 1700 en 1800.
 43 Feenstra, *Spinnen*, 48.
 44 D.M. West, *Brain Gain. Rethinking U.S. Immigration Policy* (Washington D.C.: The Brookings Institution, 2010) 2.
 45 M. Prak, *Gezeten burgers. De elite in een Hollandse stad: Leiden, 1700-1780* (Leiden 1985) 212; en D.J. Noordam, *Geringde buffels en heren van stand. Het patriciaat van Leiden 1574-1700* (Hilversum 1994) 85.
 46 Van Berkel, *Universiteit van het noorden*, 430.
 47 *Ibidem*, 431.
 48 W.Th.M. Frijhoff, *La société Néerlandaise et ses gradués, 1575-1814* (Amsterdam, 1981) 189.
 49 Frijhoff, *La société Néerlandaise et ses gradués*, 287-288.
 50 Peschar, *Door het strelende bewustzijn achtervolgd*, 83.